

Gaukhman M. V. Polish cultural movement in Russian national politics in Right-bank Ukraine (1905–1914)

The actions of Russian authorities toward Polish cultural movement in Right-bank Ukraine are investigated. It is concluded, that according to Russian authority the threat of Polish national movement consisted in the intention of Ukrainians' polonization and before the First World War — in the support of Austrian-Hungarian Empire.

А. В. Демідов

**ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДИКИ «КОЕФІЦІЄНТ
УСПІШНОСТІ» ПРИ ВИВЧЕННІ ІСТОРІЇ АКЦІОНЕРНИХ
ПАРОПЛАВНИХ ТОВАРИСТВ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ
XIX — ПОЧАТКУ XX ст.
(на матеріалах звітів Російського товариства
пароплавства і торгівлі)**

На сучасному етапі розвитку вітчизняної історичної науки інтенсивно розробляються проблеми застосування кількісних і статистичних методів у вивченні економічної історії. Пильна увага істориків до цих проблем пояснюється необхідністю вдосконалення методів історичного аналізу, прагненням усвідомити логічні принципи та особливості історичного процесу, загальною тенденцією інтеграції наук, розповсюдженням «міждисциплінарних» досліджень. На сьогоднішній день синтез теорій, підходів, методик і конкретно-наукових концепцій є органічним компонентом у розвитку історичної науки.

Метою публікації є з'ясування доцільності, можливості і специфіки використання статистичного методу «коефіцієнт успішності» в дослідженнях історії акціонерних пароплавних товариств Чорноморсько-Азовського басейну другої половини XIX — початку XX ст. Вирішення цієї проблеми, на прикладі Російського товариства пароплавства і торгівлі, проливає світло на питання про ефективність діяльності конкретного директора-розпорядника в період існування компанії.

Об'єктом дослідження є статистичні методи, за допомогою яких можливе вивчення історії акціонерних пароплавних товариств Чорноморсько-Азовського басейну другої половини XIX — початку XX ст. Предметом дослідження є авторський метод «коефіцієнт успішності».

Останнім часом статистичні методи вивчення історичних феноменів привертають увагу дослідників. Це пов'язано з розвитком кліометрики — міждисциплінарного напрямку, в якому застосовуються економічні теорії та економетричні методи і моделі в історичних дослідженнях. Даний напрямок також асоціюється із застосуванням математичних методів в історії, тобто ототожнюється з квантитативною історією [1].

Вперше термін «кліометрика» з'явився в пресі у грудні 1960 року в статті Дж. Х'югса, Л. Девіса і С. Рейтера «Аспекти квантитативних досліджень в економічній історії» [2]. В цей же час в СРСР складалася кліометрична школа під впливом ідей І. Д. Ковальченка і Л. І. Бородкіна [3]. У радянській і сучасній вітчизняній історичній науці розвиток даного напрямку відбувався і відбувається в руслі квантитативної історії, що передбачає його застосування в різних галузях історичного знання. Значну роль у розвитку досліджень в області квантитативної історії зіграли А. К. Соколов, Б. М. Миронов, Г. Г. Малинецький та ін. [4].

До числа теоретичних досягнень кліометричної історії ХХ — початку ХХІ ст. відноситься розробка інформаційних аспектів джерелознавства, концепцій і методів аналізу масових джерел, методології застосування багатовимірного статистичного аналізу та математичного моделювання в історичних дослідженнях [5].

Проте в спеціальних роботах, присвячених методологічним і логічним принципам статистичного аналізу в історичному дослідженні, не вказується на необхідність поєднання кількісного і структурного аналізу з особистісним підходом у дослідженні економічної історії. Причина такої постановки проблеми очевидна — застосування статистичних методів в даному контексті на сьогоднішній день не знайшло ще свого теоретичного узагальнення.

Історія акціонерних пароплавних товариств нерозривно пов'язана з діяльністю їх керівників. Саме вони визначали стратегію розвитку компаній та приймали відповідальні і важливі рішення. Метод «коефіцієнт успішності» спрямований на з'ясування ролі того чи іншого директора-розпорядника та визначення ефективності його діяльності.

Даний метод ґрунтується на статистичній обробці числових даних. Це дозволяє вийти за межі суб'єктивних описо-

вих дефініцій соціально-економічних структур та отримати кількісні характеристики різних процесів, пов'язаних з діяльністю акціонерних пароплавних компаній, що, в свою чергу, сприяє більш точному відтворенню структури явища на основі математичних критеріїв. Правила статистики, як відомо, не виключають можливості отримання числових характеристик явищ при наявності невеликої кількості даних. Навіть один із найбільш поширених способів вимірювання тісноти статистичних зв'язків — кореляційно-регресивний аналіз — може бути використаний вже за наявності сукупності в 20 одиниць. А такі сукупності нерідко можна виявити в історичних джерелах.

На основі вищезазначеного автор пропонує вивести коефіцієнт успішності директорів-розпорядників товариства — K_y . Він вираховується окремо для кожного з директорів-розпорядників акціонерних пароплавних товариств за формулою

$$K_y = C_n / B_n \cdot 100 \% / T_n ,$$

де C_n — сумарний показник чистого прибутку за роки фактичного керівництва справами товариства; B_n — валовий чистий прибуток компанії за роки її існування; T_n — фактична кількість років керівництва справами акціонерного товариства.

Для ілюстрації методу звернемося до історії найбільшої вітчизняної акціонерної пароплавної компанії Чорноморсько-Азовського басейну другої половини XIX — початку XX ст. — Російського товариства пароплавства і торгівлі (далі ТПіТ). За 57 років існування товариства (при розрахунках показники за 1914–1917 рр. не враховані, оскільки у військовий час компанія отримувала основний прибуток не з комерційних операцій, а з державного субсидування та компенсацій за втрачені пароплави) його справами керувало дев'ять директорів-розпорядників (табл. 1).

На підставі звітів товариства за 1856–1913 рр. можна вирахувати B_n — валовий чистий прибуток компанії за цей час. Він дорівнює 124, 368 тис. крб. Використовуючи статистичні відомості звітів ТПіТ, можна вирахувати K_y для кожного з дев'яти директорів-розпорядників (табл 2) [6].

З таблиці видно, що діяльність перших трьох директорів-розпорядників була недостатньо економічно успішною. Низький

Таблиця 1

Список директорів-розпорядників ТПіТ (1856–1913 рр.)

№ П/П	П. І. Б.	Роки керівництва справами товариства
1	Микола Андрійович Аркас	1856–1857
2	Микола Олександрович Новосельський	1857–1860
3	Андрій Ярославович Павлов	1860–1861
4	Микола Матвійович Чіхачев	1861–1876
5	Микола Федорович Фан-дер-Фліт	1876–1894
6	Сергій Іванович Полушкін	1894 -1898
7	Отто Львович Радлов	1898–1904
8	Микола Адамович Ржевуський	1905–1906
9	Іван Едуардович Жіра	1907–1913

Таблиця 2

Коефіцієнт успішності директорів-розпорядників ТПіТ

№ П/П	П. І. Б.	С _{п.} (тис. крб.).	В _{п.} (тис. крб.)	Т _{п.}	Коефіцієнт успішності K_y
1	Микола Андрійович Аркас	330	124368	2	0,13
2	Микола Олександрович Новосельський	1617	124368	2	0,65
3	Андрій Ярославович Павлов	814	124368	1	0,65
4	Микола Матвійович Чіхачев	34 397	124368	15	1,84
5	Микола Федорович Фан-дер-Фліт	47 618	124368	18	2,13
6	Сергій Іванович Полушкін	7 070	124368	4	1,42
7	Отто Львович Радлов	13 619	124368	7	1,56
8	Микола Адамович Ржевуський	3 904	124368	2	1,57
9	Іван Едуардович Жіра	14 999	124368	7	1,72

коефіцієнт успішності, зафіксований у 1856–1861 рр., пояснюється відсталістю дореформеної економіки та недостатнім досвідом директорів-розпорядників у налагодженні акціонерної справи.

Середній показник успішності директорів розпорядників ТПіТ (С. І. Полушкін — 1,42; О. Л. Радлов — 1,56; М. А. Ржевуський — 1,57) зафіксований в 1894–1907 рр. і пояснюється кризовими явищами в європейській економіці кінця ХІХ — початку ХХ ст. та розгортанням робітничого руху на підприємствах великих міст Південної України.

Високі показники успішності (K_y , М. М. Чіхачев — 1,84; М. Ф. Фан-дер-Фліт — 2,13; І. Е. Жірап — 1,72) зафіксовані в 1860–1880-их рр. та у 1907–1913 рр. Вдала діяльність директорів-розпорядників в цей час пояснюється управлінським талантом директорів-розпорядників, бурхливим розвитком економіки після реформи 1861 р., становленням капіталістичних відносин, економічним піднесенням напередодні Першої світової війни та наближеністю до впливових кіл суспільства і оточення російських імператорів Олександра II, Олександра III та Миколи II. Найбільш успішними директорами-розпорядниками були дійсний статський радник М. Ф. Фан-дер-Фліт та генерал-ад'ютант, адмірал імператорського флоту М. М. Чіхачев.

Виведення коефіцієнту успішності директорів-розпорядників дозволяє чітко простежити етапи розвитку товариства. Так, можна констатувати, що у своєму розвитку ТПіТ пройшла чотири етапи: перший, з 1856 по 1861 рр. (час становлення компанії та налагодження діяльності її ліній); другий, з 1861 по 1894 р. (період розквіту та найбільш інтенсивного розвитку); третій, з 1894 по 1906 рр. (кризовий період в історії компанії); четвертий, з 1907 по 1913 рр. (час нового розквіту та інтенсифікації роботи товариства).

Таким чином, сучасні тенденції розвитку історичної науки привели до математизації наукового знання і, відповідно, до розширення джерельної бази досліджень. Застосування статистичних методів, що реалізують системний підхід, дозволяє виявити приховану інформацію і сприяє підвищенню інформативної віддачі будь-якого історичного джерела.

При застосуванні статистичних методів в історичних дослідженнях принципове значення має співвідношення кількісного і якісного аналізу. Кількісний аналіз не протистоїть якісному і є складовою частиною дослідження. Оскільки будь-якій якості властива певна кількість, то сфера застосування кількісних методів практично не обмежена. Проблема полягає лише у виявленні методу, що адекватно відображає суть досліджуваного явища або процесу, і коректному його застосуванні.

Метод «коефіцієнт успішності» має свої переваги в порівнянні із загально-статистичними методами. До числа основних переваг метода належать демонстративність, легкість застосування та широка сфера використання. При наявності достат-

нього набору статистичних показників він забезпечує всебічний аналіз господарської діяльності директорів-розпорядників акціонерних пароплавних товариств, а отже, обґрунтованість та вірогідність історичних висновків. Також метод дозволяє проводити якісно-кількісний аналіз предмета дослідження.

На матеріалах звітів Російського товариства пароплавства і торгівлі автор проілюстрував принципи роботи даного методу і продемонстрував динаміку розвитку конкретної компанії. Це дало можливість встановити основні етапи розвитку акціонерного товариства та акцентувати роль особистісного фактору в історії пароплавної справи на півдні України в другій половині XIX — на початку XX ст.

Всі можливості даного методу важко передбачити, але можна констатувати з достатньою впевненістю перспективність його розробки надалі. Потенційним напрямом майбутніх досліджень є створення вибірки, що охоплює різні акціонерні пароплавні товариства Чорноморсько-Азовського басейну другої половини XIX — початку XX ст. За допомогою такої вибірки доцільно провести математико-статистичний аналіз діяльності керівників кожної компанії окремо, що дозволить вибудувати моделі розвитку досліджуваних пароплавних товариств і адекватно висвітлити їхню історію.

Джерела та література

1. Бородкин Л. И. Квантитативная история в системе координат модернизма и постмодернизма / Л. И. Бородкин // Новая и новейшая история. — 1998. — № 5. — С. 3–4.
2. Довбенко М. В. Километрия в экономическом исследовании / М. В. Довбенко // Экономика Украины. Политико-экономический журнал. — 2005. — № 11 (520). — С. 90–91.
3. Ковальченко И. Д. Методы исторического исследования / И. Д. Ковальченко. — [2 изд.]. — М.: Наука, 2003. — 213 с.; Математические методы в исторических исследованиях / [под ред. И. Д. Ковальченко]. — М.: Наука, 1972. — 234 с.; Бородкин Л. И. «Порядок из хаоса»: концепции синергетики в методологии исторических исследований / Л. И. Бородкин // Новая и новейшая история. — 2003. — № 2. — С. 98–118; Бородкин Л. И. Многомерный статистический анализ в исторических исследованиях / Л. И. Бородкин. — М.: МГУ, 1986. — 187 с.
4. Миронов Б. Н. История в цифрах / Б. Н. Миронов. — Л.: Основа, 1991. — 168 с.; Соколов А. К. О применении новых методов в исследованиях по истории советского рабочего класса / А. К. Со-

- колов // Вопросы методологии и истории исторической науки. — 1981. — № 3. — С. 17–25; Малинецкий Г. Г. Теоретическая история и математика / Г. Г. Малинецкий // История и математика: Макроисторическая динамика общества и государства. — М.: КомКнига, 2007. — С. 7–20.
5. Бородкин Л. И. Квантитативная история в системе координат модернизма и постмодернизма / Л. И. Бородкин // Новая и новейшая история, 1998. — № 5. — С. 9.
  6. Отчет высочайше утвержденного Русского Общества Пароходства и Торговли [за 1857–1914 гг.].

Анотації

Демидов А. В. Использование методики «коэффициент успешности» при изучении истории акционерных пароходных обществ второй половины XIX — начала XX вв. (по материалам отчетов Русского общества пароходства и торговли)

В статье рассматривается значение статистических методов при изучении истории акционерных пароходных компаний, предлагается новый метод исследования истории пароходных обществ и проиллюстрировано его действие на примере Русского общества пароходства и торговли.

Demidov A. V. Applying of “success coefficient” technique to studying of history of joint-stock shipping companies in the late 19th-early 20th cc. (based on materials of Russian Steam Navigation and Trade reports).

The article discusses the importance of statistical methods for studying the history of joint-stock shipping companies. We propose a new method for studying the history of steamship companies and illustrate its effect on the example of Russian Steam Navigation and Trade.

О. В. Зінченко

«АКАДЕМІЧНА ГРУПА» ДЕРЖАВНОЇ РАДИ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ (1906–1917 рр.)

Актуальність проблем парламентської практики, що зазнала різкого піднесення після розвалу світової системи соціалізму, не втрачає своєї гостроти з плином часу. Особливого практичного значення вона набуває в Україні, де час від часу спостерігаються парламентські кризи, однією з головних причин яких слугує досить низький рівень професіоналізму депутатів та підміню-